

УДК: 327(497.1:430)"195"
323.1(430)"195"
327.55(497.1)"195"

DOI: <https://doi.org/10.31212/2023.novi.horizonti.dim.185-216>

Др Наталија ДИМИЋ ЛОМПАР
Институт за новију историју Србије, Београд
Научни сарадник, natalijadimic@gmail.com

Југославија и немачко питање средином 50-их: Формулисање аутономне политике*

Апстракт: У раду се на основу српске и немачке грађе анализира еволуција југословенске политике према немачком питању током прве половине 50-их година. Коришћени извори указују на то да је до постепене промене југословенске политике дошло раније него што је то у литератури најчешће приказивано. Такође, одлука о признавању постојања Немачке Демократске Републике смешта се у шири контекст југословенске спољно-политичке оријентације у настајању.

Кључне речи: Југославија, немачко питање, Источна Немачка, Западна Немачка, Хладни рат

„Данас постоје двије државе, Западна и Источна Њемачка, и било би погрешно не видјети ту чињеницу (...) било би погрешно не признати индивидуалност државног организма Источне Њемачке”, истакао је 19. јуна 1956. Јосип Броз Тито у свом говору на стадиону Динама у Москви.¹ Ове Титове речи одјекнуле су далеко, а реакције, посебно у Бону, биле су бурне. Титов говор одржан је готово годину дана након што је совјетски лидер Никита Сергејевич Хрушчов приликом краће посете Источном Берлину обзнанио да се у решавању немачког питања мора поћи од постојања двеју суверених немачких држава и њиховог међусобног приближавања² и преко пола године након што је у

---

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3.2.2023.

1 „Говор на великом митингу у Москви 19. 6. 1956”, у: *Тито: говори и чланци, књ. XI*, (Загреб: Напријед, 1959), 120.

2 Хрушчовљев говор одржан 26. јула у Источном Берлину, по повратку са Женевске конференције, означио је дефинитивну промену у совјетској политици према немачком питању. Током претходних година СССР је настојао да спречи западну инте-

Бону уобличена Халштајнова доктрина.³ Западнонемачке дипломате покушавале су званичним и незваничним каналима да сазнају да ли Титове речи на стадиону Динама значе промену у ставу Југославије према немачком питању и да ли се Југославија спрема на дипломатско признање Источне Немачке.⁴ Југословенски представници истicali су да је став Југославије остао непромењен, те да боравак у Москви ни на који начин није утицао на њега. Иако је југословенски председник пред пут у Совјетски Савез (СССР) дао изјаву о постојању две немачке државе америчкој новинској агенцији,⁵ његове речи са

грацију и ремилитаризацију Западне Немачке понудама о склапању мировног уговора и стварању јединствене (неутралне) Немачке. Од 1955. године СССР ће остајати при ставу да је немачко уједињење ствар самих Немаца, односно да је предуслов за решавање немачког питања признавање постојања двеју немачких држава, које путем међусобних контаката треба да нађу начин за уједињење. Ова политика позната је и као „теорије о две државе“ (*Zwei-Staaten-Theorie*). (Gerhard Wettig, *Sowjetische Deutschland-Politik 1953 bis 1958: Korrekturen an Stalins Erbe, Chruschtschows Aufstieg und der Weg zum Berlin-Ultimatum*, (München: Oldenbourg Verlag, 2011), 46).

- 3 Политика непризнавања Источне Немачке и њене дипломатске изолације представљала је окосницу западнонемачке спољне и немачке политике од оснивања двеју немачких држава. У децембру 1955. она је уобличена у тзв. Халштајнову доктрину, према којој је Влада Западне Немачке признање Источног Берлина од стране треће државе доживљавала као непријатељски чин, који за последицу може имати прекид дипломатских односа са Боном. Тиме је политика непризнавања Источне Немачке добила и правне механизме за спровођење у дело (Wilhelm G. Grewe, „Hallstein’s Conception of German-German Policy and Relations”, in: *Walter Hallstein: the Forgotten European?*, eds. Wilfried Loth, William Wallace, Wolfgang Wessels, (London: Palgrave Macmillan, 1998), 39–41; Heinrich End, *Zweimal deutsche Außenpolitik. Internationale Dimensionen des innerdeutschen Konflikts 1949–1972*, (Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 1973), 40–41; William Glenn Gray, *Germany’s Cold War: The Global Campaign to Isolate East Germany 1949–1969*, (Chapel Hill-London: The University of North Carolina Press, 2003), 44–49; Werner Kilian, *Die Hallstein-Doktrin: Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR 1955–1973: Aus den Akten der beiden deutschen Außenministerien*, (Berlin: Duncker&Humboldt, 2008)).
- 4 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС), Политичка архива (ПА), 1956, ф. 59, д. 49720, Забелешка о разговору државног потсекретара за иностране послове друга Добривоја Видића са немачким амбасадором Пфлајдерером на вечери код аустријског амбасадора 19. 6. 1956; ДАМСПРС, ПА, 1956, ф. 60, д. 410237, Забелешка у вези са захтевом немачког амбасадора да буде примљен код друга Председника Републике, 28. јуна 1956; ДАМСПРС, ПА, 1956, ф. 60, д. 410019, Телеграми Ивековића ДСИП-у, 22. 6. 1956; ДАМСПРС, ПА, 1956, ф. 60, д. 411338, Забелешка о разговору амбасадора ФНРЈ у Бону др Младена Ивековића са канцеларом Аденауером 25. 6. 1956; ДАМСПРС, ПА, 1956, ф. 60, д. 411339, Забелешка о разговору саветника амбасаде ФНРЈ у Бону друга Јовића са шефом политичког одељења МИП-а проф. Греевом и шеформ Лендеродељења Велком 29. 6. 1956; ДАМСПРС, ПА, 1956, ф. 60, д. 410019, Телеграми Ивековића ДСИП-у, 22. 6. 1956; ДАМСПРС, ПА, 1956, ф. 60, д. 411337, Забелешка о разговору амбасадора ФНРЈ у Бону др Младена Ивековића са државним секретаром Халштајном 29. јуна 1956. године.
- 5 Недељу дана пред полазак у Совјетски Савез, Тито је дао интервју директору париског уреда *Јунајтед преса* у ком је поновио раније изношено мишљење да немачки

стадиона Динама остале су како у свести савременика тако и у потоњим тумачењима прекретница у формулисању југословенског става.⁶ Пажљива анализа историјских извора међутим указује на то да је до промене југословенског става дошло знатно пре Титове посете Совјетском Савезу.

Југословенско признање Немачке Демократске Републике (НДР) углавном је анализирано у контексту последичног прекида дипломатских односа између Београда и Бона, будући да је Југославија била прва држава изван Источног блока која је признала НДР, поставши тим чином и прва „жртва“ Халштајнове доктрине. Такође, односи Југославије са Источном и Западном Немачком током 50-их година углавном су истраживани на основу немачке грађе, па тиме и из немачке перспективе.⁷ Мање пажње посвећено је генези југословенске политике према немачком питању и мотивима који су утицали на југословенску дипломатију да призна Немачку Демократску Републику. Југословенско признање Источног Берлина углавном је тумачено у склопу југословенског приближавања СССР-у, или чак као последица совјетског притиска.⁸ Циљ овог рада јесте да анализом формирања југословенског става према немачком питању у периоду од сукоба са Информбироом до средине педесетих година покаже да он није био искључиво последица приближавања СССР-у, нити притиска Москве, као и да одговори на питање који су фактори утицали на то да Југославија заузме став о постојању две

народ треба сам да одлучује о решавању немачког питања, али овом приликом прецизирајући да под тиме подразумева успоставу контакта између Источне и Западне Немачке. По његовом мишљењу, требало је „водити рачуна о томе да је Источна Њемачка данас чињеница, стварност, да је током низа година тамо створен један унутрашњи политички и економски систем који сада није могућно једноставно ликвидирати“. Стога је сматрао да би уједињење требало остварити тако да се „сачува индивидуалност и једне и друге стране“. Питање спровођења избора није искључивао у будућности, али „сада, међутим, ако се реално гледа, мислим да не би било добро рјешавати о уједињењу Њемачке изборима, као плебисцитом“. Видети: „Одговори на питања директора париског уреда Јунајтед преса“, у: *Tito: говори и чланци*, књ. XI, 84.

6 О интерпретацијама које промену југословенског става према немачком питању везују за 1956. годину, видети: Dušan Nećak, *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija. Tito između Savezne Republike Njemačke i Demokratske Republike Njemačke*, (Zagreb: Srednja Europa, 2004), 80; Marc Christian Theurer, *Bonn – Belgrad – Ost-Berlin: Die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zu Jugoslawien im Vergleich 1957–1968*, (Berlin: Logos Verlag, 2007), 24; Maria Anic de Osona, *Die erste Anerkennung der DDR: der Bruch der deutsch-jugoslawischen Beziehungen 1957*, (Baden-Baden: Nomos Verlag, 1990), 73–77; Vladimir Ivanović, *Jugoslavija i SR Nemačka 1967–1973: između ideologije i pragmatizma*, (Beograd: ISI, 2009), 53.

7 Maria Anic de Osona, *Die erste Anerkennung der DDR*; Dušan Nećak, *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija*; Marc Christian Theurer, *Bonn – Belgrad – Ost-Berlin*; Friedericke Baer, *Zwischen Anlehnung und Abgrenzung. Die Jugoslawienpolitik der DDR 1946 bis 1968*, (Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag, 2009).

8 Marc Christian Theurer, *Bonn – Belgrad – Ost-Berlin*, 24; William Glenn Grey, *Germany's Cold War*, 63.

немачке државе, што ће довести и до дипломатског признања Немачке Демократске Републике 1957. године.

Подела Немачке и југословенска политика према немачком питању до почетка 50-их

Основе послератног уређења Немачке постављене су током Другог светског рата. У складу са договором „велике тројице“ у Јалти фебруара 1945. године, Немачка је по капитулацији привремено подељена на четири окупационе зоне.⁹ Међутим, различите политичке концепције и супротстављени интереси ратних савезница директно су се одражавали на немачко питање, а будућност подељене Немачке тиме је постала полигон за тестирање могућности њихове сарадње. Све четири ратне савезнице, Совјетски Савез, Сједињене Америчке Државе, Француска и Британија, начелно су се сложиле да треба спречити да Немачка у будућности поново представља претњу за мир у свету. Истовремено, то је био најмањи, ако не и једини заједнички именитељ око ког су се чланови антихитлеровске коалиције могли усагласити. Судбина Немачке током Хладног рата била је неодвојива од (не)способности великих сила да нађу заједнички језик о бројним међународним питањима.¹⁰ За саме Немце решавање немачког питања после Другог светског рата значило је достизање јединства Немачке подељене на окупационе зоне, а од 1949. и на две државе. За велике силе, немачке суседе и друге државе и народе, посебно оне које су, попут Југославије, биле жртве немачке агресије у блиској прошлости, решавање немачког питања било је директно повезано са питањем спречавања немачке агресије у будућности, односно са питањем европске безбедности.¹¹

Југословенски став према немачком питању након Другог светског рата формиран је на основу идеолошких уверења носилаца власти у Југославији, њихових индивидуалних и колективних сећања и искустава из Првог и посебно Другог светског рата, као и југословенског положаја у биполарном свету у настајању. Југословенско руковод-

---

9 „Crimea (Yalta) Conference. February 11, 1945. Report on the Crimea Conference”, in: *The Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic in International Relations. Vol. 1. Confrontation and Co-operation*, eds. Günther Doeker, Jens A. Brückner, (Dobbs Ferry, NY, Oceana Publications, 1979), 13–20. Fraser J. Harbutt, *Yalta 1945. Europe and America at the Crossroads*, (Cambridge University Press, 2010). „Erklärungen und Vereinbarungen von Jalta (vom 12. Februar 1945)”, in: Christoph Kleßmann, *Die doppelte Staatsgründung. Deutsche Geschichte 1945–1955*, (Bonn: BpB, 1991), 345–347. Gregor Schöllgen, *Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatschow 1941–1991*, (München: Verlag C.H. Beck, 1996), 22–28; William R. Smyser, *From Yalta to Berlin. The Cold War Struggle over Germany*, (New York: St. Martin's Press, 1999), 8–10.

10 Gregor Schöllgen, *Geschichte der Weltpolitik*, 20–31.

11 Nicolas Lewkowicz, *The German Question and the International Order, 1943–48*, (Palgrave Macmillan: 2010), 1–8.

ство делило је мишљење савезника да треба спречити да Немачка у будућности поново представља претњу по мир у свету, али су идеолошка уверења одређивала њихов поглед на начин на који би се до тог циља могло доћи. У том погледу сматрали су да пут до истински „демократске“, „мирољубиве“ и „напредне“ Немачке води кроз идеолошко преваспитавање немачког становништва, да су унутрашња снага која води Немачку „демократској“ будућности немачки комунисти, а спољашњи гарант Совјетски Савез. Све до сукоба са Информбироом, југословенски став био је подударан са совјетским.¹²

Међутим, Совјетски Савез престао је у очима Југословена бити гарант „напредне“ будућности Немачке и гарант решавања немачког питања у интересу „мира“ и „безбедности“ оног тренутка када је, након 1948. године, постао безбедносна претња југословенском режиму. Сукоб Југославије са Информбироом поклопио се временски са тренутком када су, 1949. године, од Немачке подељене на окупационе зоне настале две државе. Он несумњиво јесте променио југословенски однос према немачком питању, као и према два немачким државама. Иолована од стране Истока, Југославија је, паралелно са интензивирањем сарадње са западним државама, билатералне односе 1951. успоставила само са Савезном Републиком Немачком (СРН).¹³

Међутим, то није значило и идеолошку идентификацију југословенских комуниста са представницима западних и западнонемачких власти, нити безусловно прихватање њиховог погледа на немачко питање. Од 1949. године југословенско руководство постепено је формулисало сопствену „немачку политику“. На међународним форумима и јавним наступима залагали су се за право немачког народа на уједињење, самоопредељење, немешање великих сила у унутрашње ствари немачког народа, равноправни третман, право на наоружање за потребе одбране суверенитета. У питању су били принципи којима је југословенско руководство суштински бранило и сопствену позицију у Хладном рату, независност и суверенитет.¹⁴

12 Natalija Dimić Lompar, „Yugoslavia and the Two German States: Yugoslavia’s Stance towards the German Question during the Late 1940s and Early 1950s: From Bloc Allegiance to Non-Alignment”, in: *On the Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia between Alliances and Neutrality/Non-Alignment*, eds. Srđan Mičić and Jovan Čavoški, (Belgrade: INIS, 2022), 437–441.

13 Natalija Dimić Lompar, „Yugoslavia and the Two German States: Yugoslavia’s Stance towards the German Question during the Late 1940s and Early 1950s: From Bloc Allegiance to Non-Alignment”, 441–444; Dušan Nećak, *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija*, 71; Natalija Dimić, „Connecting Trade and Politics: Negotiations on the Release of the German Prisoners of War in Yugoslavia and the First West German-Yugoslav Trade Agreement of 1949/1950”, *Istorija 20. veka 2/2021*, 333–352.

14 Natalija Dimić Lompar, „Yugoslavia and the Two German States: Yugoslavia’s Stance towards the German Question during the Late 1940s and Early 1950s: From Bloc Allegiance to Non-Alignment”, 441–446.

Раскид са Совјетским Савезом није значио ни нестанак идеолошки уобличене визије пожељне немачке будућности. Југословенско руководство и даље је сматрало да истински „мирољубива“ Немачка мора бити „напредна“ и „демократска“, само што гарант њеног „демократског“ карактера више није било партијско руководство одано Москви, нити Совјетски Савез. Вођени сопственим искуством сукоба са СССР-ом, сматрали су да гарант мирољубивог и демократског карактера Немачке не могу бити велике силе, већ „унутрашње демократске снаге“. Почетком 50-их година оне су све чешће препознаване у немачким социјалдемократима са којима су успостављани присни контакти.¹⁵

Иако је економске, политичке, а од 1951. и дипломатске односе имала само са западњонемачком државом, Југославија није званично и јавно усвојила западњонемачку теорију о непризнавању постојања Немачке Демократске Републике и искључивог права СРН-а да заступа интересе немачког народа. Југословенски представници опрезно су се изражавали о постојању двеју немачких држава, држећи тиме питање немачког јединства отвореним.¹⁶ Ипак, сарадња само са Западним Немцима и изостанак било какве сарадње са представницима Источне Немачке у пракси је довела до тога да је у првој половини 50-их Југославија признавала само Савезну Републику Немачку. Међутим, промене до којих је тих година дошло на глобалном плану, паралелно са постепеним уобличавањем дистинктивне и аутономне југословенске спољнополитичке позиције, утицале су и на југословенски став о немачком питању, као и на односе са два немачких државама.

Европске прилике, велике силе и немачко питање у првој половини 50-их

„Мислим да ове године неће бити рата, шта ви о томе мислите?“, биле су речи којима се западњонемачки канцелар Конрад Аденауер обратио југословенском амбасадору Младену Ивековићу у Бону 7. јануара 1953, додавши да у новој години треба пожелети да Стаљин што дуже поживи, јер, по свему судећи, он не планира отпочињање новог ратног сукоба.¹⁷

На плану безбедносне политике, Аденауер је крочио у 1953. годину ишчекујући ратификацију споразума о Европској одбрамбеној заједници (ЕОЗ), који је предвиђао ремилитаризацију Савезне Републи-

---

15 *Isto*, 445–446; Aleksandar V. Miletić, „Balancing Trust: Yugoslav Communists and German Social Democrats (SPD) 1950–1953“, *Istorija 20. veka* 1/2024. (rad u štampi).

16 Natalija Dimić Lompar, „Yugoslavia and the Two German States: Yugoslavia’s Stance towards the German Question during the Late 1940s and Early 1950s: From Bloc Allegiance to Non-Alignment“, 442–445.

17 ДАМСПРС, ПА, 1953, ф. 62, док. 4874, Забелешка о разговору Амбасадора ФНРЈ у Бону др Младена Ивековића са Канцеларом Аденауером 7. јануара 1953.

ке Немачке и укључивање њених трупа у заједничку западноевропску армију. Иза њега је било и успешно одолевање совјетским настојањима да споразум о ЕОЗ-у минира понудама путем тзв. „Стаљинових нота“ о склапању мировног уговора и стварању јединствене неутралне Немачке. Постепено достизање суверенитета кроз западну интеграцију био је стуб Аденауерове спољне политике, немачке политике и политике према Истоку, коју је, према његовом мишљењу, требало водити искључиво са позиција снаге. За вођење такве политике западно-немачки канцелар уживао је пуну подршку западних савезница, пре свега Сједињених Америчких Држава.¹⁸

Година 1953. доиста није донела нови рат у Европи, али није ни испунила све Аденауерове новогодишње жеље. Непуна два месеца након његовог разговора са Младеном Ивековићем одјекнула је вест о смрти Јосифа Висарионовича Стаљина. Иако Стаљинови наследници нису покренули војну већ „мировну офанзиву“, она није била безопасна за западнонемачког канцелара, будући да је макар краткотрајно носила потенцијалну опасност споразумевања великих сила о немачком питању, науштрб политике западне интеграције, коју је влада у Бону сматрала гарантом безбедносних и националних интереса немачког народа.¹⁹

Једно од горућих питања које се налазило пред совјетским руководством након Стаљинове смрти било је питање односа према немачком јединству и будућности Немачке Демократске Републике. Иако су две немачке државе увелико постојале, питање склапања мировног уговора и немачког уједињења и даље је било отворено. За Совјете оно је било још акутније услед чињенице да су преговори о политичкој и војној интеграцији Западне Немачке у Западни блок улазили у завршну фазу. Према Немачкој постојале су две политичке линије. С једне стране, номинално није се одустајало од циља стварања јединствене неутралне Немачке, а с друге, истовремено се радило на стварању социјалистичке Источне Немачке. Иако наизглед међусобно супротстављене, ове две линије нису једна другу искључивале. Напротив, социјалистичка Источна Немачка била је својеврсни улог у будућност уједињене Немачке, а залагањем за њену успешност, просперитетност, економску снагу и стабилност, полуге СССР-а у преговорима са Западом бивале су веће. Све до лета 1953. совјетско руководство посматрало је немачко питање као једно од питања у оквиру глобалног споразума великих сила, не обраћајући довољно пажње на напету привредну, политичку и друштвену ситуацију у самој Немачкој Демократској Републици.²⁰

18 Dominik Geppert, *Die Ära Adenauer*, 2. Auflage, (Darmstadt: WBG, 2007), 44–59.

19 Gerhard Wettig, *Sowjetische Deutschland-Politik 1953 bis 1958*, 9–27.

20 Elke Scherstjanoi, „Die sowjetische Deutschlandpolitik nach Stalins Tod 1953“, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jg. 46 (1998), Heft 3, 497–549; Gerhard Wettig, *Sowjetische Deutschland-Politik 1953 bis 1958*, 1–27.

Међутим, догађаји који су се 17. јуна 1953. одиграли у источноне-мачкој престоници распришили су Аденауерове страхове о могућем споразуму Истока и Запада. Немири у Источном Берлину и излазак совјетских тенкова на улице недвосмислено су показали не само Западу, већ и новом совјетском руководству да опстанак Источне Немачке, а самим тиме и утицаја Москве у Немачкој, зависи од совјетског војног присуства. Мировни уговор и спречавање наоружања и интеграције СРН-а у западни одбрамбени савез остали су прокламовани циљеви Москве, али је с једне стране тешко било преговарати са западним силама након војне интервенције, а с друге је нужно било стабилизovati ситуацију у Источној Немачкој. Тако је, парадоксално, устанак у Источном Берлину, који је недвосмислено компромитовао режим Валтера Улбрихта, у исто време био и догађај који је спасио његову политичку каријеру. Након 17. јуна Москви је најпреча била источнонемачка стабилност.²¹

У питању је био и почетак промене совјетске политике према немачком питању која ће две године касније довести и до званичног усвајања теорије о постојању двеју немачких држава. Промена приоритета огледала се у појачаним настојањима Москве да Источну Немачку, која је дипломатске односе имала само са државама Источног блока, представи као равноправну Западној, између осталог и на међународном плану. Као последица тога, јесени 1953. дипломатске мисије размењене између Источне Немачке и источноевропских земаља подигнуте су у ранг амбасада. Неколико месеци касније, 25. марта 1954, Совјетски Савез прогласио је Немачку Демократску Републику сувереном, чиме је заокружена њена формална равноправност са осталим земљама Источног блока.²² Промене у совјетској спољној политици огледале су се и на другим плановима. У политици према ваневропском свету, СССР и друге источноевропске земље од искључиве подршке социјалистичким режимима и покретима окренули су се сарадњи и са „буржоаским“ земљама Трећег света, попут Индије, Индонезије и Египта.²³ За успоставу контаката са Југославијом такође се чекало „зелено светло“ Москве.

У међувремену, након жучне дебате, споразум о Европској одбрамбеној заједници ратификован је у западнонемачком Бундестагу проле-

---

21 Wilfried Loth, *Stalin's Unwanted Child: The Soviet Union, the German Question and the Founding of the GDR*, (Macmillan Press, 1998), 156–166; Wilfried Loth, „The Crucial Issues of the Early Cold War: The German question from Stalin to Khrushchev”, *Cold War History*, Vol. 10. No. 2, May 2010, 239–240.

22 Екатерина Петровна Тимошенкова, *Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945–1955 гг.)*, Доклады Института Европы № 217, (Москва: Институт Европы РАН, 2008), 93–95.

23 Od Arne Vestad, *Globalni Hladni rat: Intervencije u Trećem svetu i oblikovanje našeg doba*, (Beograd: Arhipelag, 2008), 95.

ћа 1953, чиме је његова реализација деловала сасвим извесна. Међутим, наредне године француски парламент гласао је негативно.²⁴ Решење је убрзо нађено. Суочена са неуспехом формирања Европске одбрамбене заједнице, Француска је на Конференцији девет сила септембра 1954. у Лондону и споразумом постигнутим у Паризу наредног месеца пристала на формирање западнонемачке армије и њено укључивање у НАТО, уз америчке и британске гаранције да ће задржати трупе на континенту и Аденауерово одрицање од западнонемачког права на производњу атомског, биолошког и хемијског оружја.²⁵ Извесност западнонемачке ремилитаризације, укидање Окупационог статута, стицање пуног суверенитета и њене интеграције у Северноатлантски пакт, несумњиво су утицали како на совјетску политику према немачком питању и питању европске безбедности тако и на југословенски став о овим кључним европским и хладноратовским питањима.

Југословенско приближавање Истоку и политика према немачком питању

У тренутку када је 3. марта 1953. одјекнула вест о смрти Стаљина, Јосип Броз се спремао за посету Лондону. У питању је била његова прва посета иностранству након сукоба са Информбироом и истовремени доказ да је Југославија успешно пребродила изолацију наметнуту са Истока. Смрт совјетског лидера није преко ноћи изменила југословенско-совјетске односе, али су се промене које су се на плану спољне политике одигравале у СССР-у постепено одражавале и на односе Москве и других источноевропских престоница са Београдом. Већ у јуну 1953. СССР је иницирао размену амбасадора са Југославијом, а совјетски пример следиле су исте године Мађарска, Бугарска и Албанија, док су наредне године дипломатски односи обновљени са Румунијом и Чехословачком.²⁶ Током 1953. и представници југосло-

---

24 William I. Hitchcock, *France Restored: Cold War Diplomacy and the Quest for Leadership in Europe, 1944–1954*, (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1998), 133–202; Gregor Schöllgen, *Geschichte der Weltpolitik*, 74–80.

25 Жорж-Анри Суту, *Неузвестан савез: историја европске заједнице*, (Београд: Клио, 2001), 26–43; David Clay Large, *Germans to the Front: West German Rearmament in the Adenauer Era*, (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1996); Ernst-Otto Czempel, Carl Christoph Schweitzer, *Weltpolitik der USA nach 1945. Einführung und Dokumente*, (Bonn: Vpb, 1989), 115–121.

26 Андрей Борисович Едемский, *От конфликта к нормализации. Советско-югославские отношения в 1953–1956 годах*, (Москва: Наука, 2008), 82–108; Vladimir Svetković, *Pogled iza gvozdene zavese: jugoslovenska politika prema zemljama narodne demokratije u susedstvu: 1953–1958*, (Београд: INIS, 2013), 36–64; Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, (Београд: INIS, 2020), 638–640; Katarina Kovačević, „Yugoslav-Hungarian Relations 1953–1956”, u: Ljubodrag Dimić (ur.), *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955: Slučaj Jugoslavije*, (Београд: Filozofski

венске Војне мисије у Берлину примећивали су промену у држању источноевропских представника према њима, као и смањени број негативних вести о Југославији у источнонемачкој штампи.²⁷ Ипак, за суштинске промене у међусобном односу или у ставу Београда према немачком питању и даље је било рано.

Упркос томе, у западнонемачкој штампи су се од пролећа 1953. појављивале спекулације о потенцијалном зближавању Москве и Београда,²⁸ а на јесен се и западнонемачки амбасадор Ханс Крол распитивао да ли Источни Немци врше „сондирање терена” у Југославији, као и о перспективи успоставе односа између Београда и Источног Берлина. Југословенски представници негирани су свако „сондирање терена”, истакавши да успостава дипломатских односа „у садашњој ситуацији њемачког проблема (...) не долази у обзир”.²⁹ Према доступним изворима, током 1953. године доиста нити је било иницијатива са источнонемачке стране за успоставу контаката са Југославијом, нити су југословенско државно и партијско руководство преиспитивали свој став према немачком питању.

Напротив, у интерном елаборату Државног секретаријата за иностране послове (ДСИП) из јануара 1954. године истицано је да је Немачка Демократска Република „вештачка творевина Владе СССР”, коју југословенска влада сматра „нелегалном” и не само што је до сада није признала, него „нема разлога да то у будуће чини”. У складу с тиме, југословенски представници не треба да ступају у контакт са представницима Источнонемачке владе било где у свету, а економски односи са Источним Берлином „нису потребни”, те стога сваку иницијативу са источнонемачке стране треба одбити, јер би прихватање исте „само погоршало односе са Боном”.³⁰ Међутим, овако категорички став југословенске стране по питању односа према два немачких држава може се наћи само у интерним документима. Јавно се југословенски врх задржавао на ставу о потреби „мирољубивог” и „демократског” уједињења Немачке, које би било у складу са жељама немачког

---

fakultet, 2005), 140–158; Aleksandar Životić, „Soviet Factor in Yugoslav-Albanian Relations 1953–1961”, in: Vojislav G. Pavlović (ed.), *The Balkans in the Cold War: Balkan Federations, Cominform, Yugoslav-Soviet Conflict*, (Belgrade: Institute for Balkan Studies SASA, 2011), 303–324.

27 ДАМСПРС, ПА, 1953, ф. 70, д. 410609, Примедбе и запажања са пријема код в.д. шефа пољске Војне Мисије у Берлину 22. јула 1953. ДАМСПРС, ПА, 1953, ф. 70, д. 41532, Месечни извештај Војне мисије ФНРЈ за октобар, 31.10.1953.

28 ДАМСПРС, ПА, 1953, ф. 61, д. 47967, Извештај Амбасаде ФНРЈ у Савезној Републици Немачкој за месец мај 1953, 14.6.1953.

29 Архив Југославије (АЈ), Фонд 837, Кабинет Председника Републике (КПР), I-5-b/82-1, Забелешка о разговору држ. подсекретара др Беблера са немачким амбасадором г. Кролом, 14.10.1953.

30 ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 60, д. 17193, Односи ФНРЈ–Немачка Демократска Република/Источна Немачка, 20.1.1954.

народа, и истицању добрих односа југословенске и западнонемачке владе, без прецизирања става о статусу Источне Немачке.³¹

Упркос томе, само три месеца касније доћи ће до првих контаката између трговинских представника Источне Немачке и Југославије, приликом друге Конференције о трговини Исток–Запад у Женеви.³² Конференција је представљала и прву прилику за иницирање обнове трговинске размене између Југославије и земаља „народне демократије”, укључујући и Немачку Демократску Републику, која је учествовала као „Совјетска окупациона зона”.³³ Током трајања конференције дошло је и до првих контаката између источнонемачких и југословенских економских експерата и првих неформалних разговора о могућностима трговинске сарадње двеју земаља. Међутим, разговори су и даље били незванични и необавезујући, а источнонемачке иницијативе ничим нису одударале од држања других источноевропских делегација.³⁴

Валтер Улбрихт је „зелено светло” за успостављање контаката са Југославијом добио из Москве почетком јуна 1954. писмом у коме је Хрушчов истакао да међусобна сарадња и рад на рашчишћавању спорних питања са Југославијом делују могуће.³⁵ Свега неколико дана касније из Москве је стигла прва иницијатива за обнову совјетско-југословенских трговинских преговора, да би током године слични предлози уследили и из других источноевропских држава.³⁶ У августу 1954. дошло је и до првих источнонемачко-југословенских трговинских преговора у Женеви. Споразум који је постигнут између трговин-

31 Видети експозе Јосипа Броза Тита у Народној Скупштини од 29. јануара 1954: ДАМСРП, ПА, 1954, ф. 62, д. 408164, Изјаве маршала Тита о Њемачкој.

32 Фридерике Баер наводи да је крајем 1953. године с југословенске стране потекла иницијатива за трговинску размену са Немачком Демократском Републиком. Међутим, за ову тврдњу она не наводи извор, те је самим тиме она тешко проверљива. Такође, имајући у виду да су први разговори о евентуалној трговинској размени са другим источноевропским земљама вођени управо у Женеви априла 1954, као и да је предлог СССР-а да ступи у преговоре о робној размени са Југославијом уследио тек у јуну исте године, тврдња Ф. Баер не делује извесно. Видети: Friederike Baer, *Zwischen Anlehnung und Abgrenzung*, 96–97; Vladimir Cvetković, *Pogled iza гвоздене завесе*, 133–137. Конференција о трговини Исток–Запад одржана је у организацији Секретаријата Економске комисије Уједињених нација. Први део конференције био је посвећен проблемима трговине Исток–Запад, док су други део чинили билатерални разговори, укупно 133. Klaus Mehnert, „Ost-West-Handelskonferenz in Genf” Пошто ми фуснота не дозвољава да напишем коментар, оставићу га овде: У свим претходним случајевима када су навођени страни аутори и њихова дела коришћен је овакав тип наводника („”), па их зато и ја овде исправљам како би се поштовала доследност, *Osteuropa* 03/1954, 229–232.

33 Vladimir Cvetković, *Pogled iza гвоздене завесе*, 133–134.

34 Friederike Baer, *Zwischen Anlehnung und Abgrenzung*, 96–97.

35 Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR – Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde (SAPMO-BArch), Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (DY 30)/3641, Brief des ZK der KpdSU an Gen. Ulbricht, Konsultation zur Jugoslawienfrage, 4. 6. 1954

36 Vladimir Cvetković, *Pogled iza гвоздене завесе*, 133–137.

ских комора суштински је за циљ имао регулисање нерашчишћених питања. Иако током самих преговора није било приметно настојање источнонемачке стране да се дође до политичког признања од стране Југославије, у Министарству иностраних послова НДР-а сматрало се да су за бржу реализацију споразума нужна интензивнија политичка сарадња између Југославије и земаља „народне демократије”, а да је источнонемачко учешће потребно као пандан производима које Југославија увози из Западне Немачке.³⁷ Први кораци Источног Берлина на успостављању контаката са Југославијом били су у потпуности уклопљени у ширу стратегију Источног блока.

„Сондирање терена” у Југославији источнонемачки представници почеће тек крајем 1954. године. Након што су друге источноевропске земље учиниле прве кораке ка нормализацији политичких односа са Југославијом, ред је дошао и на Источни Берлин. Колегијум Министарства иностраних послова Источне Немачке закључио је 9. децембра 1954. године да је потребно испитати став југословенске владе по питању успоставе дипломатских односа.³⁸ Будући без икаквих претходних међудржавних контаката и уговора, ти први кораци морали су се одвијати на тлу „трећих” земаља. Испрва су томе послужила посланства двеју држава у Будимпешти. Већ почетком децембра 1954. источнонемачки амбасадор у Мађарској добио је задатак да ступи у контакт са југословенским послаником Далибором Солдатићем. Разговор је требало, наизглед спонтано, да усмери на питање дипломатских односа.³⁹ Солдатић је, према сведочењу источнонемачког дипломате, био прилично резервисан, али је истакао да тренутно одсуство дипломатских односа није препрека постојању међусобних контаката.⁴⁰ Сусрети југословенских и источнонемачких представника у Будимпешти, али и у другим источноевропским престоницама, наставили су се и током првих месеци 1955. године, али до суштинских промена у међудржавним односима није долазило.⁴¹ Иако је однос југословенских пред-

37 Friederiche Baer, *Zwischen Anlehnung und Abgrenzung*, 97–99.

38 Michael Lemke, „Jugoslawien und Rumänien im Konzept der völkerrechtlichen Anerkennung der DDR 1949 bis 1967”, in: Heiner Timermann (Hrsg.), *Die DDR in Deutschland. Ein Rückblick auf 50 Jahre*, (Berlin: Duncker&Humblot, 2001), 71.

39 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA), Ministerium für auswärtige Angelegenheiten (MfAA), A 4570, Hauptabteilungsleiter Gyptner, an den Botschafter der DDR in der Ungarischen Volksrepublik Herrn Schwab, 9.12.1954. (датум тешко читљив на документу, највероватније је у питању 9. децембар).

40 PA AA, MfAA, A 4984, Aktenvermerk über eine Unterredung mit dem jug. Gesandten Soldatic am 15.12.1954. in Budapest.

41 PA AA, MfAA A 4984, Vermerk über eine Unterredung mit dem 1. Sekretär der jugoslawischen Gesandtschaft, Herrn Milan Georgiewitsch, am 27.1.1955, Budapest; PA AA, MfAA, A 4984, Filmvorführung in der jugoslawischen Botschaft, Bukarest, 3.2.1955; PA AA, MfAA A 4984, Vermerk über ein Gespräch mit dem Geschäftsträger der FVR Jugoslawien, Popovic, am Sonntag, 20.2.1955; PA AA, MfAA A 4984, Vermerk über eine

ставника у иностранству према источнонемачким настојањима да испитају југословенску спремност за успостављање „извесних односа на културном, спортском и сл. пољу” крајем 1954. и почетком 1955. године остајао суздржан, чињеница да су контакти са источнонемачким дипломатама успостављани на тлу трећих земаља представљала је значајну разлику у односу на став с почетка 1954. да ни у какве контакте са Источним Немцима не треба ступати.⁴² Током 1954. није дошло до промене југословенског односа према Влади у Источном Берлину, али то јесте била година током које је политика еквилибрирања према блоковима добијала своју форму, а такође је и однос према Бону донекле променио тон, што је постало очигледно посебно у другој половини године, након достизања споразума западних сила о уласку Савезне Републике Немачке у НАТО.⁴³

Југославија и Западна Немачка средином шесте деценије

Од почетка 1954. године на више састанака у Државном секретаријату за иностране послове разматрано је питање југословенских односа са Савезном Републиком Немачком. Као резултат ових састанака крајем марта 1954. Амбасади ФНРЈ у Бону упућен је материјал строго поверљивог карактера. Основна тема овог материјала био је проблем „немачке опасности”, односно унутарполитичког заокрета удесно „на великонемачким основама”, који, према мишљењу ДСИП-а, у спољној политици води „немачком експанзионизму”. У погледу Балкана традиционални „немачки експанзионизам” огледао се у посетама Конрада Аденауера Грчкој и Турској (9–25. марта 1954), а према Југославији у све јачим економским притисцима. Имајући то у виду, ДСИП је предлагао усвајање „коректно-хладног курса” према Бону по питањима економске, културне сарадње, али и односа према западнонемачком амбасадору у Београду. Према мишљењу 2. одељења ДСИП-а, овакав југословенски наступ довео би до јачања југословенског угледа и по-

---

Unterhaltung anlässlich der Vorführung des „Beethoven“-Filmes in der Botschaft am 18.3.1955; PA AA, MfAA A 4984, Auswertung des Filmabends in der sowjetischen Botschaft am 24.3.1955, 18.3.1955; PA AA, MfAA A 4984, Vermerk, Bukarest, 25.3.1955; PA AA, MfAA A 4984, Abschrift. Sinngemässe Wiedergabe der Ansprache des 1. Sekretärs des ZK der KPSU N.S. Chruschtschow auf dem Empfang in der Botschaft der DDR in Moskau, 8.5.1955; PA AA, MfAA A 4984, Vermerk über eine Unterhaltung mit dem 1. Sekretär der jugoslawischen Botschaft beim Empfang anlässlich des tschechoslowakischen Nationalfeiertages am 9. Mai 1955, Bukarest, 11.5.1955.

42 ДАМСПРПС, ПА, 1955, ф. 51, д. 45455, Забелешка о питању наших односа са Демократском Републиком Немачком (Источна Немачка) и о нашем Претставништву у Берлину, 16.4.1955.

43 Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad: 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u*, (Beograd: Službeni list, 2000), 167–178.

зиција према СРН-у, као и до евентуалног западнонемачког попуштања у економским питањима, док би „критичнији тон у оцењивању великонемачке бонске политике” афирмисао југословенски независни положај, посебно у источноевропским земљама попут Чехословачке и Пољске, са којима су у том периоду успостављани први контакти.⁴⁴

Међутим, та „коректно-хладна политика” морала је истовремено бити и опрезна, уз избегавање „упадљиво манифестационих антине-мачких потеза”, услед знатне економске и техничке зависности од сарадње са Владом у Бону.⁴⁵ Овај нови курс с почетка 1954. подразумевао је благи заокрет у односу према Западној Немачкој, али не и промену југословенског става према Источном Берлину. Тако су југословенски представници у Берлину крајем марта 1954. примили ноту совјетског високог комесара Семјонова, којом је саопштено да је Немачка Демократска Република постала суверена држава, истакавши том приликом да пријем ноте не прејудуцира став ФНРЈ према одлуци која је донета.⁴⁶

„Даривање” суверенитета Немачкој Демократској Републици од стране СССР-а био је и повод за прву велику самосталну спољнополитичку акцију Бона усмерену против Источне Немачке у свим државама са којима је имала дипломатске односе, укључујући и Југославију.⁴⁷ По налогу Западнонемачке владе, отправник послова Амбасаде СРН-а у Београду посетио је 6. априла 1954. подсекретара ДСИП-а Алеша Беблера, саопштивши том приликом да Влада СРН-а не признаје „такозвану” Немачку Демократску Републику и поновивши одраније познат став да је Влада СРН-а једини легитимни представник немачког народа. Пренео је молбу своје Владе да ФНРЈ убудуће одбије све потенцијалне покушаје Источне Немачке да у Југославији успостави конзуларне или дипломатске мисије, као и да по могућству о таквим и сличним потезима НДР-а благовремено обавести Западнонемачку амбасаду. Према сведочењу Алеша Беблера, он је одговорио да ће „своју владу известити о демаршу”, али да „нема разлога да се став Југославије у том питању промени”. „Исто тако не видим разлога да његову

44 ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 61, д. 44857, Питање наших односа са Савезном Републиком Немачком, 30.3.1954. Управо у априлу 1954. са југословенске стране дошао је први званични предлог Чехословачкој за размену амбасадора. Иво Вејвода отићи ће у Праг као југословенски амбасадор у фебруару 1955. године (Slobodan Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*, 638–640).

45 ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 61, д. 44857, Питање наших односа са Савезном Републиком Немачком, 30.3.1954.

46 ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 61, д. 46539, Забелешка у вези ноте Немачке амбасаде, 25.5.1954; ДАМСПРС, ПА, 1955, ф. 51, д. 45455, Забелешка о питању наших односа са Демократском Републиком Немачком (Источна Немачка) и о нашем Представништву у Берлину.

47 William Glenn Grey, *Germany's Cold War*, 25.

владу не информисемо о корацима Совјетске или Источно-немачке владе по том питању”, сматрао је Беблер.⁴⁸

Међутим, у ноти коју је Западнонемачка амбасада у име своје Владе предала ДСИП-у 17. маја 1954. године истицало се да је Беблер саопштио да је југословенски став „јасан и недвосмислен” и да он подразумева неговање дипломатских односа само са владом СРН-а, да Југославија „познаје само једну немачку државу и нема разлога да промени своје становиште”, на чему Влада СРН-а изражава посебну захвалност Југословенској влади. Иако нема назнака да је Југословенска влада у том тренутку разматрала промену става према Источној Немачкој, у ДСИП-у нису били задовољни „категоричким ставом” који је својом нотом од 17. маја „сервирала” Западнонемачка амбасада, сматрајући је „произвољним и наметнутим везивањем наше даљње политике према Источној Немачкој”. У Државном секретаријату за иностране послове сматрали су да „нема никаквог разлога да ми одступимо од овог опрезног става који нас ничим не везује за будућност – а поготово не у форми у којој нам то подмеће немачка амбасада”.⁴⁹

Иако је југословенски однос према двома немачким државама пролећа 1954. у пракси био подударан захтевима Западнонемачке владе (са Владом СРН-а постојали су дипломатски односи и свестрани контакти, који су на сваком пољу изостајали са било којим органом НДР-а), југословенска дипломатија није била рада да прихвати диктат стране силе (а поготово не Немачке) у формулисању своје спољнополитичке линије, чак и када је она била готово истоветна. Додатни разлози су и ти што је током 1954. у Југославији расла опрезност у вези са западнонемачком „политиком снаге”, јачањем „експанзионистичке” и „великонемачке” политике, политичким заокретом „удесно”, интеграцијом бивших нациста у државни апарат СРН-а, растом немачког „милитаристичког духа”, недовољном спремношћу немачких званичника да прихвате одговорност за Други светски рат, толеранцијом коју су власти у Бону исказивале према југословенској политичкој емиграцији и др.⁵⁰

Уручивање ноте Амбасаде СРН-а маја 1954. године није био први повод за незадовољство југословенске стране наступом западнонемачких представника у Београду. Наиме, два месеца раније амбасадор Ханс Крол сугерисао је Алешу Беблеру да Југословенска амбасада у Бону одржава превише блиске контакте са западнонемачким социјал-

---

48 ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 61, д. 46539, Забелешка у вези ноте Немачке амбасаде, 25.5.1954.

49 Исто.

50 Бројни политички извештаји током 1954. године указују на растући страх Београда од буђења „великонемачког”, „милитаристичког” и „експанзионистичког” духа и политике. Сумарно се ове оцене могу видети у годишњем извештају за 1954. годину (ДАМСПРС, ПА, 1955, ф. 42, д. 41453, Односи ФНРЈ-Савезна Република Немачка у 1954. години, 10.1.1955).

демократима, те да услед тога влада извесна резигнираност у круговима блиским Влади у Бону. Сазнавши за Кролову интервенцију, амбасадор у Бону Младен Ивековић реаговао је бурно. Побивши Кролове наводе, истакао је да је његово понашање „непримерено”, „дрско”, као и да узроци томе не леже у понашању представника Југословенске амбасаде, већ у страховању Владе СРН-а, услед чињенице да се став Југославије у оценама међународних питања и немачке политике приближава ставу опозиције из редова немачких социјалдемократа.⁵¹ Иако у званичним међупартијским односима између Савеза комуниста Југославије и Социјалдемократске партије Немачке (СПД) током 1954. није дошло до помака⁵², контакти југословенских представника у Бону са руководећим људима СПД-а бивали су све блискији. Крајем октобра дошло је и до сусрета југословенске делегације на челу са Едвардом Кардељем и руководиоца СПД-а Ериха Оленхауера, Херберта Венера, Вилхелма Мелијеса. На крају састанка Кардељ је рекао да је за њега важно што је упознао руководиоце СПД-а, „јер ће извесне формулације наше политике зависити од њихових ставова”.⁵³

Блискост југословенских погледа на немачко питање и ставова западнонемачких социјалдемократа средином 50-их није проистицала само из тога што је СПД за Југославију била политичка манифестација „унутрашњих демократских снага” Немачке и како гарант антикоминформовског курса тако и брана унутрашњем „заокрету удесно”.⁵⁴ Иако је немачко уједињење остајало примарни циљ политичких концепција СПД-а, од 1951. до 1952. године све је видљивија била промена у њиховом виђењу начина на који би до остварења тог циља треба-

51 ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 60, д. 43854, Амбасадор ФНРЈ у Бону ДСИП-у, 23.3.1954.

52 Дуго обећавана званична делегација СПД-а није била изгледна ни током 1954. године. ССРНЈ није добио позив да упути представника на конгрес СПД-а у Берлину лета 1954, док је позив упућен Живку Топаловићу. У том контексту, за југословенску страну било је неприхватљиво чак и да представник амбасаде присуствује конгресу СПД-а (ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 60, д. 48149, Телеграм ДСИП-у и Вељку Влаховићу, 31.5.1954; ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 60, д. 48149, Телеграм ДСИП-у и Вељку Влаховићу, 16.6.1954; ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 62, д. 49371, Забиљешка о разговору амбасадора ФНРЈ у Бону друга др Младена Ивековића са првацима СПД Оленхауером и Венером 1. јула 1954. године; ДАМСПРС, ПА, 1954, ф. 62, д. 49372, Забиљешка о разговору амбасадора ФНРЈ у Бону др Младена Ивековића са Венером, прваком СПД, 2.7.1954).

53 АЈ, фонд 507, Савез комуниста Југославије (СКЈ), Комисија за међународне односе и везе ЦКСКЈ (КМОВЦКСКЈ), IX-87/II-126, Забелешка о разговору Е. Кардеља, В. Бакарића, М. Ивековића и Вратуше са председником СПД Оленхауером и другим функционерима, 26.10.1954.

54 Natalija Dimić Lompar, „Yugoslavia and the Two German States: Yugoslavia’s Stance towards the German Question during the Late 1940s and Early 1950s: From Bloc Allegiance to Non-Alignment”, 445-446; Aleksandar V. Miletić, „Balancing Trust: Yugoslav Communists and German Social Democrats (SPD) 1950-1953”, *Istorija 20. veka* 1/2024. (rad u štampi).

ло доћи. Критикујући политику Владе у погледу западнонемачког војног доприноса у оквиру Европске одбрамбене заједнице, као непомирљиву са немачким уједињењем, представници СПД-а све су се више залагали за то да пут до немачког јединства води преко разговора са Москвом. И у Берлинској конференцији 1954. и у самитима у Женеви 1955.⁵⁵ СПД је видела потенцијалну шансу за споразумевање са Совјетским Савезом, могућност да се кроз совјетско пристајање на слободне изборе, уз обећање да ће Немачка имати посебан војни статус уклопљен у европски систем колективне безбедности, дође до немачког уједињења.⁵⁶ С друге стране, док је у Југославији током 1952. године постојала извесна забринутост због „претеране” спремности немачких социјалдемократа на споразумевање са Стаљином, од 1953. године, са јењавањем перципиране совјетске опасности и формулисањем југословенских ванблоковских позиција, мењао се и однос Београда према могућности споразумевања Истока и Запада.

Контакти са ваневропским светом и формулисање аутономне политике

Прва половина педесетих био је и период током ког је Југославија пронашла заједнички језик са лидерима ваневропског света, што ће пресудно одредити њену спољнополитичку позицију и политику у свету подељеним Хладним ратом.⁵⁷ Након што су први контакти и заједничке тачке проналажене на форумима Уједињених нација,⁵⁸ прекретницу на путу зближавања Југославије са ваневропским светом представљало је путовање Јосипа Броза Тита у Индију и Бурму у зиму 1954–1955.⁵⁹ Несумњиво кључно за уобличавање југословенске поли-

55 Током 1955. године у Женеви су се одиграле две важне конференције: „сусрет на врху” велике четворице (председник САД Двајт Ајзенхауер, премијер Велике Британије Ентони Идн, премијер Француске Едгар Фор и премијер СССР-а Николај Булгањин) 18. јула и конференција министара иностраних послова четири велике силе на јесен исте године (27. 10–16. 11).

56 Rudolf Hrbek, *Die SPD – Deutschland und Europa. Die Haltung der Sozialdemokratie zum Verhältnis von Deutschland-Politik und Westintegration (1945-1957)*, (Bonn: Europa Union Verlag, 1972), 293–298.

57 Jovan Čavoški, „Yugoslavia’s Experience with the Non-Aligned Movement: Reconciling Formal Participation and Non-Bloc Policies: Between Alignment and Non-Alignment: The Historical Origins and Consequences of Yugoslavia’s Decisive Choice for a Non-Aligned Foreign Policy”, in: *On the Fault Lines of European and World Politics*, 144–151.

58 Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Organizaciji ujedinjenih nacija (1949-1953.)*, (Beograd: ISI, 1985), 49–51; Dragan Bogetić, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, (Beograd: ISI, 1990), 211–224.

59 О Титовом путовању у Индију и Бурму, видети: Dragan Bogetić, „Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954– 1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanosti”, *Istorija 20. veka* 2/2001, 65–73; Ljubodrag Dimić, „Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955: prilog za istoriju hladnog rata”, *Tokovi istorije* 3–4/2004, 27–54; Драган Борегић,

тике несврстаности, ово путовање било је од значаја и за формулисање југословенских позиција према важним међународним питањима какво је било и немачко. С једне стране, као европски државник, Јосип Броз отиснуо се у ваневропски свет са претходно јасно дефинисаним ставом о кључним проблемима европске политике. С друге стране, увид у однос пријатељских ванблоковских држава према двома немачким државама несумњиво је утицао и на поновно проматрање југословенских ставова.

Током боравка у Индији, Тито се више пута сусрео са Нехруом. Макар једном, тема разговора била је и немачко питање.⁶⁰ И током посете Бурми јануара 1955. у разговору са председником владе У Нуом било је речи о немачком проблему.⁶¹ Из излагања југословенског председника било је јасно да је у ставу Београда према немачком питању током 1954. дошло до промене, као и да је прекретницу представљала одлука о интеграцији Западне Немачке у НАТО. У разговорима са Нехруом и У Нуом Тито је истицао да је питање немачке будућности централни проблем Европе, да Немци имају право на уједињење, равноправност и наоружање за одбрану сопствене самосталности, али истовремено изражавајући забринутост због немачког „експанзионистичког духа” и укључивања Савезне Републике Немачке у Атлантски пакт. Сматрао је да је НАТО имао своју функцију раних 50-их, али да у новонасталим околностима, када напетост у свету попушта, а Совјетски Савез изражава спремност на разговоре, за укључивање СРН-а у НАТО нема оправдања. Титови саговорници начелно су се слагали са њим, а У Ну додао је своју забринутост да би западне силе могле искористити и ојачати немачки војни потенцијал за рат против Совјетског Савеза.⁶²

Да ли је о немачком питању Тито разговарао са Нехруом и У Нуом у више наврата него што то сугеришу званичне југословенске забелешке, можемо само спекулисати. Југословенска грађа упућује на то да је Тито охрабрио Нехруа да се сусретне са председником немачких социјалдемократа Ерихом Оленхауером, а до сусрета је заиста и дошло приликом Нехруовог боравка у Лондону у фебруару 1955. године.⁶³

Љубодраг Димић, *Београдска конференција несврстаних земаља 1–6. септембра 1961*, (Београд: ЗУНС, 2013), 25–26, 141–142.

60 АЈ, 837, I-2/4-1, Забелешка о разговору друга Председника са председником индијске Владе Нехруом 18. 12. 1954. у Њу Делхију у 12ч.

61 АЈ, 837, I-2/4-2, Забелешка о разговору Председника ФНРЈ Јосипа Броза Тита са председником бурманске Владе У Ну-ом, Брод „Миндон”, 12.1.1955.

62 АЈ, 837, I-2/4-1, Забелешка о разговору друга Председника са председником индијске Владе Нехруом 18.12.1954. у Њу Делхију у 12ч; АЈ, 837, I-2/4-2, Забелешка о разговору Председника ФНРЈ Јосипа Броза Тита са председником бурманске Владе У Ну-ом, Брод „Миндон”, 12.1.1955.

63 О сусрету Нехруа и Оленхауера, видети: Amit Das Gupta, Amit Das Gupta, *Handel, Hilfe, Hallstein-Doktrin. Die deutsche Südasienspolitik unter Adenauer und Erhard 1949–1966*, (Husum: Matthiesen Verlag, 2004), 114–115; АЈ, 507, IX-87/II-129, Забелешка о раз-

Међутим, чак и уколико се разговор о немачком питању ограничио на кратку размену мишљења, на југословенску дипломатију могао је оставити утисак индијски став о немачком проблему, али и односи које је индијска страна имала са два немачким државама. Наиме, иако је Индија више пута одбила успоставу дипломатских односа са Немачком Демократском Републиком и у том смислу остала „верна“ Влади у Бону са којом је имала дипломатске односе, као и Југославија, од 1951. године, Нехру се нескривено противио уласку Савезне Републике Немачке у НАТО. У октобру 1954. односи на линији Њу Делхи–Бон додатно су се заострили. Почетком месеца, предводник индијске делегације у Уједињеним нацијама, Кришна Менон, истакао је да је Источна Немачка суверена колико и Западна Немачка, заложивши се за директне немачко-немачке преговоре као пут за решавање питања немачког јединства.⁶⁴ Још већи изазов за Бон представљало је потписивање трговинског споразума између влада Немачке Демократске Републике и Индије 16. октобра 1954, што је био први споразум на нивоу влада који је Источна Немачка потписала са једном некомунистичком земљом.⁶⁵

Иако нема непосредних доказа за то да је зближавање са Индијом имало пресудни утицај на промену југословенског става о немачком питању, постоје посредни докази за то да је пример пријатељских ваневропских земаља подстакао промену у југословенском држању према два немачким државама. Тако је на састанку у ДСИП-у априла 1955, на ком је дискутовано о немачком питању, закључено, између осталог, и да се у контактима са Немачком Демократском Републиком треба угледати на друге ванблоковске земље попут Индије, Индонезије и Египта.⁶⁶ Увид у то да поједине ваневропске земље и поред дипломатских односа са Боном имају далеко развијеније односе са Источним Берлином од Југославије могао је охрабрити југословенско руководство да прошире сарадњу са Немачком Демократском Републиком. Истовремено, као европска држава, Југославија није желела да „каска“ за ваневропским земљама у односу према кључном европ-

---

говору амбасадора Младена Ивековића са Ерихом Оленхауером 24. јануара 1955; ДАМСПРС, ПА, 1955, ф. 42, д. 42326, Забелешка о разговору са прваком СПД Венером на вечери код Ђура Јовића, 8.2.1955; АЈ, 507, IX-87/II-131, Забелешка о разговору амбасадора ФНРЈ у Бону Младена Ивековића са Ерихом Оленхауером код Оленхауера на вечери, 9.3.1955; „Док. бр. 3, Стенографске белешке о разговорима југословенске и совјетске делегације за време посете Н. С. Хрушчова Југославији 26. маја до 3. јуна 1955”, у: *Југославија–СССР Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1946–1964*, (Београд: Архив Југославије, 2014), 71.

64 Amit Das Gupta, *Handel, Hilfe, Hallstein-Doktrin*, 77.

65 *Исто*, 112–114.

66 ДАМСПРС, ПА, 1955, ф. 51, д. 45455, Забелешка о питању наших односа са Демократском Републиком Немачком (Источна Немачка) и о нашем Представништву у Берлину, 16.4.1955.

ском питању какво је било немачко. Како ће се на пролеће наредне 1956. године на саветовању у ДСИП-у закључити, Југославија ни из „принципијелних“ ни из „тактичких“ разлога „не сме бити међу последњим земљама у погледу успостављања разних форми односа и сарадње са ДДР-ом.⁶⁷ Иако је у успостављању сарадње са Немачком Демократском Републиком тактизовала, став Југославије према немачком питању суштински је проистакао из настојања да у односима са Истоком и Западом направи баланс и еквилибранс, али и да се на међународном плану позиционира као лидер, а не као земља која заостаје за међународним токовима. У крајњој линији, став према немачком питању био је и демонстрација самосталне политике ФНРЈ.

Преломно пролеће 1955. године

Промена југословенског става према немачком питању, очигледна већ крајем 1954, артикулисана је на пролеће 1955. у Државном секретаријату за иностране послове. На састанку више одељења ДСИП-а 16. априла 1955. године донет је закључак да је дотадашњи југословенски став који подразумева непризнавање постојања Источне Немачке неодржив, те да је „данас чињеница да постоје две Немачке“. Свесни „осетљивости“ Западне Немачке по питању настојања да се наметне као једини представник немачког народа, као и „потпуно негативног“ става западних сила према питању постојања НДР-а, представници ДСИП-а сматрали су да успостављање дипломатских односа са Источном Немачком „за сада не долази у обзир“. Ипак, требало је променити дотадашњу праксу у односима са Источном Немачком, успостављањем и проширивањем културних, спортских и економских односа, који би водили њеном фактичком признању.⁶⁸ Такође, Југославија је убудуће требало да заузима став да Немачка Демократска Република објективно постоји, да подржава њено учлањење у све „техничке“ међународне организације, да по узору на друге ванблоковске земље (попут Индије, Египта, Индонезије, Финске, Швајцарске, Шведске) са Источном Немачком размени одређени вид „трговинских мисија“, као и да са представницима Источноне-

---

67 У прилог овоме, на састанку је наведено да су југословенски односи са Источном Немачком на нижем нивоу од појединих чланица НАТО-а, попут Норвешке и Белгије. Истицано је да су Египат, Финска, Индија и Индонезија са НДР измениле мисије, које чак имају и конзуларна овлашћења, а да и велики број фирми и компанија из Западне Европе и Јужне Америке у Источном Берлину има своја представништва. ДАМСПРС, ПА 1956, ф. 59, док. 45658, Забелешка о разговорима и закључцима са другом амбасадором Ивековићем одржаним 2, 3. и 4. априла 1956.

68 ДАМСПРС, ПА, 1955, ф. 51, д. 45455, Забелешка о питању наших односа са Демократском Републиком немачком (Источна Немачка) и о нашем Представништву у Берлину, 16.4.1955.

мачке владе успостави неслужбене контакте на плану културне, спортске, економске и информативне сарадње.⁶⁹

Више је разлога утицало на југословенску дипломатију да управо пролећа 1955. прецизира став према немачком питању и однос према двама немачким државама. Успон у односима са Совјетским Савезом и источноевропским земљама несумњиво је био предуслов. На тренутак могла је утицати и чињеница да је на пролеће (март–април) 1955. године, након четири месеца паузе, обновљена југословенско-совјетска преписка којом је покренуто питање сусрета двају руководстава.⁷⁰ Такође, потписивање споразума о уласку Западне Немачке у НАТО, који је требало да ступи на снагу у мају 1955, утицало је на југословенску оцену да је уједињење Немачке тешко оствариво у блиској будућности. Још један од разлога због којих је за ДСИП било важно да средином априла 1955. поново размотри и прецизира став о немачком питању вероватно је била и предстојећа посета делегације западнемачког Бундестага Југославији. Значајно је, међутим, истаћи да је до прецизирања југословенског става о постојању две немачке државе дошло не само више од годину дана пре чувеног Титовог говора на стадиону Динама у Москви (19. јуна 1956), већ и пре ступања на снагу Париских и Бонских споразума (6. маја 1955), пре оснивања Варшавског пакта (14. маја 1955), пре званичне промене совјетске политике према немачком питању од залагања за јединствену неутралну Немачку до теорије о постојању две државе (лето 1955), као и пре Хрушчовљеве посете Београду (26. маја 1955). Другим речима, иако је несумњиво формиран под утицајем процеса који су се одвијали како на Западу тако и на Истоку, он није обликован по диктату великих сила, већ је представљао последицу југословенског позиционирања у хладноратовском свету.

Парламентарна делегација Савезне Републике Немачке стигла је у Југославију 16. маја, једанаест дана након ступања на снагу Бонских и Париских споразума, два дана по оснивању Варшавског пакта, дан након потписивања споразума о статусу Аустрије и десет дана пред долазак Хрушчова у Београд. У питању су биле веома бурне и политички интензивне недеље за обе стране. Иако сусрет са југословенским председником није био предвиђен планом посете, Јосип Броз Тито примио је западнемачку делегацију 23. маја, последњег дана њиховог боравка у Југославији. Разлог због ког је председник Бундестага Еуген Герстенмајер замолио за пријем био је, како је навео, лична порука Аденауера коју је требало да пренесе. Међутим, чини се да наводна лична порука Аденауера о питању југословенских потраживања

---

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Соня Вреск, *Советский Союз и Югославия: проблемы политического взаимодействия в 1955–1971 гг.*, докторска дисертација, Санкт Петербург, Санкт-Петербургский государственный университет, 2011, 41–42.

није био (једини) разлог због ког је Герстенмајер инсистирао на пријему код Тита. Честитавши Јосипу Брозу на „успеху његове политике”, на „победи југословенског става” оличеној у предстојећој совјетској посети, Герстенмајер је, посредно, замолио југословенског председника за услугу. Образложивши став Владе СРН-а о немачком питању, став према Источној Немачкој, о томе да је на листи приоритета Бона безбедност на првом месту, али и посебно нагласивши да је он лично био против уласка у НАТО, Герстенмајер је истакао да је за западнонемачки државни врх изузетно важно да ступи у контакт са Совјетима како би у непосредним разговорима утицали на промену њихове политике према Источној и Западној Немачкој. У том контексту, навео је да су тешкоће са којима се Влада у Бону суочава сумњичавост Запада према било каквом кораку СРН у том правцу, али и одбојност Москве због тога што све западнонемачке иницијативе долазе преко Вашингтона и Лондона. Иако посредно, Герстенмајер је суштински замолио Ј. Б. Тита да на неки начин посредује у односима између СССР-а и СРН-а приликом предстојеће совјетске посете. Тито је био суздржан, ограничивши се на то да ће о немачком питању свакако бити речи током посете совјетске делегације Југославији.⁷¹

Еуген Герстенмајер није био једини члан делегације Бундестага који је на (ин)директан начин предлагао југословенско посредовање у односима са Совјетским Савезом. Током посете уприличен је посебан састанак чланова делегације из редова Социјалдемократске партије Немачке са представницима ССРНЈ. Истакавши да немачки социјалдемократи до тог тренутка нису имали директних контаката са совјетским представницима, замолили су Југословене да приликом предстојеће совјетске посете Београду испитају који би био минимум совјетских захтева у погледу немачког уједињења. Разговарајући о тој теми, истакли су да су совјетске иницијативе неразумљиве Западу, јер постоји непремостива „менталитетска” разлика између две стране, те да би најсрећније решење за Немце потенцијално било ако би нека трећа страна, Југославија на пример, посредовала у међусобним односима. Такође, напоменули су да је СПД рада да ступи у директне контакте са Совјетима. Одговор Вељка Влаховића, по свој прилици, задржао се на томе да Југославија подржава немачко уједињење, да сматра да се то питање не може више избегавати, те да Југославија критички посматра совјетски однос према социјалдемократији, а према СПД-у посебно.⁷²

71 АЈ, 837, I-3-а/83-6, Забелешка о разговору друга Председника с председником западнонемачког парламента Герстенмајером, 23.5.1955.

72 АЈ, 837, I-3-а/83-6, Забелешка о разговору са члановима немачке парламентарне делегације у комисији за међународна питања ССРНЈ, 17.5.1955; ДАМСПРС, ПА,

Иако се разговор социјалдемократских представника парламентарне делегације са представницима ССРНЈ пре може протумачити као сигнал, него као званична молба за посредовање, иницијативе из редова СПД-а нису се на томе зауставиле. Док је делегација Бундестага боравила у Београду, високи функционер СПД-а и политичар који је претходних година одржавао блиске везе са југословенским дипломатама у Бону, Херберт Венер, замолио је за хитан сусрет са амбасадором у Бону Младеном Ивековићем. Разлог за журбу представљала је предстојећа посета совјетске делегације Београду. С обзиром на то да је, по мишљењу руководства СПД-а, наступио последњи час за евентуалне преговоре о немачком јединству, Венер је молио Ивековића да југословенски државни врх приликом посете Хрушчова и Булгањина Београду посредује у односима између Москве и СПД-а, јер „могућност контакта СПД-а са Русима оцењује као политичку нужност за СПД”.⁷³ Посетом совјетске делегације Југославији југословенско руководство први пут се нашло у позицији посредника у важном питању какво је било немачко.

Совјетска делегација на челу са Никитом Сергејевичем Хрушчовим и Николајем Александровичем Булгањином допутовала је у Београд 26. маја 1955. године. Међу питањима која је совјетска страна планирала да покрене у Југославији било је и немачко. У припремним материјалима совјетске делегације за разговоре у Београду истицана је потреба за постизањем сагласности о нужности мирољубивог уједињења Немачке. Такође, совјетска страна требало је да предложи југословенској успоставу нормалних дипломатских односа са Немачком Демократском Републиком.⁷⁴

У првим званичним разговорима са југословенском делегацијом 27. маја 1955. Хрушчов је истакао да је у околностима које су наступиле после ратификације Париских споразума решавање немачког питања у циљу немачког уједињења „изузетно сложена ствар”. Не напуштајући у потпуности, у том тренутку још увек званични, совјетски став да би се немачко јединство могло постићи повлачењем страних трупа и формирањем независне свенемачке владе, Хрушчов је ипак сматрао да је приступање Западне Немачке НАТО-у драстично променило изгледе за стварање јединствене Немачке која не би била интегрисана у западни одбрамбени и политички блок. Напоменуо је да до

1955, ф. 43, д. 418113, Посета делегације немачког Бундестага од 16. до 23. маја 1955. године.

73 АЈ, 507, IX-87/II-138, Забелешка о разговору вођеним са Х. Венером, чланом председништва СПД, на вечери код саветника Јовића 22. маја 1955.

74 Упутства за преговоре у Београду разрађена су у документу „Предлози о питањима државних односа између СССР-а и Југославије” 12. маја 1955. године. Видети: Соня Вреск, *Советский Союз и Югославия: проблемы политического взаимодействия в 1955–1971 гг.*, 43–44.

уједињења може доћи „тек у некој етапи у будућности”, а кораци на том путу били би успостављање „нормалних односа” између Москве и Бона, као и „нормалних односа” између Источне и Западне Немачке.⁷⁵

Тито је такође сматрао да се немачко питање мора решавати постепено, што би подразумевало успостављање контаката између представника Источне и Западне Немачке.⁷⁶ „Потпуно се слажемо. Јединствени смо, значи! Ми тако гледамо”, одговорио је Хрушчов, додавши да је совјетска жеља да „Немци седну за један сто и да они сами, тј. две Немачке, имају своје добре односе: дипломатске, привредне и културне”, који би постепено довели и до уједињења.⁷⁷ Упркос овој привидној, можда и форсираној истоветности у ставовима, на Хрушчовљево питање о евентуалном дипломатском признању НДР-а од стране Југославије, Тито је одговорио: „Морам рећи да ми ту ствар уопште нисмо разматрали”, додавши да „ако хоћете са Западном Немачком неки аранжман”, дипломатско признање НДР-а од стране Југославије не би било корисно.⁷⁸

У свом излагању о немачком питању Тито је нагласио и да „нарочито важном” сматра улогу Социјалдемократске партије Немачке, и то како за унутрашњи развој у Западној Немачкој тако и за евентуални процес споразумевања међу Немцима са истока и запада. У том контексту, истакао је да бројчану снагу немачке социјалдемократије не треба потцењивати, да је она далеко јача од Комунистичке партије Немачке, да је током последњих година СПД у односу према Југославији „прилично еволуирала”, те да представља „позитивне елементе” које треба имати у виду приликом решавања немачког питања. Тито није пропустио прилику да се и током разговора о Немачкој „похвали” својим путовањем у Индију и да нагласи своју посредничку улогу у сусрету Нехруа и Оленхауера. Истакавши да је, како представницима Запада и ванблоковског света (Нехруу) тако и сада Истоку (Совјетима), сугеришао да о немачком проблему треба чути и глас немачких социјалдемократа, Тито је истовремено представљао себе као државника коме су сва врата отворена, али и недвосмислено изразио своју наклоност према СПД-у и њиховом виђењу решавања немачког питања.⁷⁹

Први „сусрет на врху” између Тита и Хрушчова крунисан је 2. јуна 1955. Београдском декларацијом, у којој су се, између осталог, обе стране сложиле да је потребно „споразумно решење немачког питања

75 „Док. бр. 3, Стенографске белешке о разговорима југословенске и совјетске делегације за време посете Н. С. Хрушчова Југославији 26. маја до 3. јуна 1955”, у: *Југославија–СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије и СССР 1946–1964*, (Београд: Архив Југославије, 2014), 64.

76 Исто, 70.

77 Исто, 79.

78 Исто, 82.

79 Исто, 71.

на демократској основи и у складу како са жељама и интересима немачког народа тако и са интересима опште безбедности”.⁸⁰ Неколико дана касније Министарство иностраних послова Источне Немачке у интерној анализи о совјетско-југословенским преговорима закључило је да је потребно сазнати „шта југословенска Влада и југословенска јавност подразумевају под решавањем немачког питања на демократској основи, која одговара интересима немачког народа”.⁸¹ Дилеме је убрзо разрешио сам Хрушчов. У писму упућеном Валтеру Улбрихту 16. јуна, у ком је образлагао ток и значење београдског сусрета, Хрушчов је истакао да је Југославија за уједињење Немачке, за наоружање уједињене Немачке, да сматра да се до уједињења може доћи само постепено, у етапама, приближавањем двају делова Немачке, успоставом привредних, културних и других веза, а не простим утапањем Источне Немачке у Западну.⁸² Ипак, у јуну 1955, као ни у месецима који су следили, с југословенске стране није било конкретне иницијативе која би говорила у прилог југословенској спремности да регулише односе са Немачком Демократском Републиком.⁸³

Међутим, у југословенском ставу према немачком питању у првој половини 1955. године дошло је до првог суштинског корака који је назначио промену не само у ставу, већ и у односима са двама немачким државама. У Београду се учврстило становиште да је „објективна” чињеница да постоје две Немачке, које се „нарочито после ратификације Париских споразума и Варшавских одлука – као и после признања суверености једне и друге и формално-правно све више истичу као државе”. Југославија је 1955. и даље дипломатске односе имала само са Западном Немачком, док је са Источном успоставила сарадњу на плану трговине.⁸⁴

Закључак

Југословенски став према немачком питању био је одређен југословенском позицијом у Хладном рату, али и идеолошким уверењима носилаца власти у Југославији и њиховим искуствима са Немцима током претходних година и деценија. За југословенско државно руко-

⁸⁰ Исто, 161.

⁸¹ PA AA, MfAA, A 3012, Zu den sowjetisch-jugoslawischen Verhandlungen in Belgrad, Berlin, den 8. Juni 1955.

⁸² SAPMO-BArch, DY 30/3641, Н. Хрущев, ЦК Социалистической единой партии Германии. Товарищу Ульбрихту, 25.6.1955.

⁸³ У јуну 1955. источнонемачки МИП јављао је амбасадору у Москви да је НДР преко амбасадора у Будимпешти сигнализирала Београду своју заинтересованост за успоставу дипломатских односа, али да се ФНРЈ није у том смислу заузела. Michael Lemke, „Jugoslawien und Rumänien im Konzept der völkerrechtlichen Anerkennung der DDR 1949 bis 1967”, 71.

⁸⁴ AJ, 507, IX-86/1-18, Питање става и односа са Источном Немачком, 1955.

водство немачко питање било је најдиректније везано за безбедносне интересе Југославије, али је њихово виђење пожељне немачке будућности и начина на који до ње треба доћи било диктирано идеолошким светоназорима. Промене на међународном плану и у немачком питању које су се одиграле током прве половине 50-их утицале су на југословенски однос према Истоку и Западу, као и према два немачким државама. Истовремено, у питању је био и период током ког је Југославија уобличила своју препознатљиву спољнополитичку оријентацију, принципе којима ће се на плану спољне политике водити наредних деценија и ставове према кључним проблемима Хладног рата међу којима је било и немачко питање.

Након фазе потпуне блокаде са Истока и интензивније сарадње са Западом, са Стаљиновом смрћу отпочео је процес постепене нормализације југословенских односа са Источном Европом, као и промена у спољној политици Москве. На плану партијске сарадње југословенски комунисти пронашли су заједнички језик са западноевропским социјалистима, укључујући и западнонемачке социјалдемократе, које су сматрали за носиоце „позитивних” и „демократских” тенденција на Западу. Сарадња са западнонемачком владом, донекле изношана политичком и привредном ситуацијом у којој се Југославија налазила након сукоба са Информбироом, почетком 1954. долазила је у кризу. Економско и политичко јачање Западне Немачке будило је још увек непревладане страхове од немачког „милитаризма”, „фашизма” и претензија на Југоистоку, које је одлука о уласку Савезне Републике Немачке у НАТО само додатно појачала.

Поучени искуством Првог светског рата и вођени принципима за које су се у међународној арили залагали, Југословени су сматрали да би Немци требало да имају право на уједињење, равноправни третман у међународним односима, чак и на ремиитаризацију за потребе одбране сопствене независности. Противили су се предлозима о стварању неутралне Немачке, сматрајући да би она и даље представљала изузетно јаку силу коју би сваки од два блока настојао да придобије за себе. Истовремено увиђајући промене у совјетској политици, сматрали су да треба искористити совјетску спремност на попуштање затегнутости у циљу превазилажења блоковске подељености коју су перципирани као безбедносну претњу за ванблоковски оријентисану Југославију, али и извор напетости у свету. Противили су се, стога, и уласку СРН-а у НАТО, сматрајући да то само доприноси даљим поделама, консолидацији блокова и затегнутости између Истока и Запада. Интензивирање сарадње са ваневропским светом пружило је југословенској дипломатији увид у то да поједине државе Трећег света имају далеко развијеније односе са Источним Берлином него Југославија, упркос одржавању дипломатских односа само са Боном.

Све је то утицало на југословенско руководство да најкасније априла 1955. уобличи сопствену политику према немачком питању и заузме став да је постојање двеју немачких држава чињеница коју треба признати, да немачко питање треба решавати постепено, кроз контакте између Источне и Западне Немачке. У погледу односа са Боном и Источним Берлином заступало се становиште да Југославија треба да успостави односе на привредном, културном, спортском плану са Источном Немачком, да на међународним форумима и у организацијама треба да подржи источнотемачко чланство, док је питање успоставе дипломатских односа остављено за будућност.

У питању је био став формиран под утицајем промена које су се одвијале на Истоку и на Западу, политика великих сила према немачком питању, увида у држање других ваневропских земаља, али и, преваходно, југословенских настојања да формулише аутентичну спољнополитичку позицију у свету подељеним Хладним ратом која би била у складу са универзалним принципима за које се залагала у међународним односима, али и са сопственим идеолошким уверењима. И док су универзални принципи диктирали став да Немачка има право на уједињење, равноправност, ремилитаризацију, као и да је уједињење немачког народа ствар самих Немаца, идеолошки мотиви усмеравали су југословенско виђење пожељне будућности уједињене Немачке, јер по њиховом мишљењу једино „демократска“ Немачка не би представљала опасност за мир у свету. Гарант „демократске“ Немачке Југословени су видели у „унутрашњим демократским снагама“ које су од почетка 50-их препознаване у западнотемачким социјалдемократима, а од средине 50-их у споразумевању социјалдемократа Западне и „антистаљиниста“ Источне Немачке.

Sources and Literature

Arhiv Jugoslavije: Fond 507, Savez komunista Jugoslavije; Fond 837, Kabinet Predsednika Republike.

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije: Fond Politička arhiva.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes: Fond MfAA, Ministerium für auswärtige Angelegenheiten.

Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR – Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde: Fond DY 30, Sozialistische Einheitspartei Deutschlands.

Jugoslavija–SSSR. Susreti i razgovori na najvišem nivou rukovodilaca Jugoslavije i SSSR 1946–1964. Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2014. (Cyrillic)

The Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic in International Relations. Vol. 1. Confrontation and Co-operation, eds. Günther Doeker, Jens A. Brückner. Dobbs Ferry, NY, Oceana Publications, 1979.

Tito: govori i članci, knj. XI. Zagreb: Naprijed, 1959. (Cyrillic)

Baer, Friedericke. *Zwischen Anlehnung und Abgrenzung. Die Jugoslawienpolitik der DDR 1946 bis 1968.* Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag, 2009.

Bogetić, Dragan. *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost.* Beograd: ISI, 1990.

Bogetić, Dragan, Ljubodrag Dimić. Beogradska konferencija nesvrstanih zemalja 1–6. septembra 1961. Beograd: ZUNS, 2013. (Cyrillic)

Bogetić, Dragan. „Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954– 1955. i oblikovanje jugoslovenske politike nesvrstanosti”. *Istorija 20. veka* 2/2001, 65–73.

Bogetić, Dragan. *Jugoslavija i Zapad: 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u.* Beograd: Službeni list, 2000.

Clay Large, David. *Germans to the Front: West German Rearmament in the Adenauer Era.* Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1996.

Cvetković, Vladimir. *Pogled iza gvozdene zavese: jugoslovenska politika prema zemljama narodne demokratije u susedstvu: 1953–1958.* Beograd: INIS, 2013.

Czempiel, Ernst-Otto, Carl Christoph Schweitzer. *Weltpolitik der USA nach 1945. Einführung und Dokumente.* Bonn: Bpb, 1989.

Čavoški, Jovan. „Yugoslavia’s Experience with the Non-Aligned Movement: Reconciling Formal Participation and Non-Bloc Policies: Between Alignment and Non-Alignment: The Historical Origins and Consequences of Yugoslavia’s Decisive Choice for a Non-Aligned Foreign Policy”, in: *On*

- the Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia between Alliances and Neutrality/Non-Alignment*, eds. Srđan Mičić and Jovan Čavoški, 142–164. Belgrade: INIS, 2022.
- Das Gupta, Amit. *Handel, Hilfe, Hallstein-Doktrin. Die deutsche Südasienspolitik unter Adenauer und Erhard 1949–1966*. Husum: Matthiesen Verlag, 2004.
- De Osona, Maria Anic. *Die erste Anerkennung der DDR: der Bruch der deutsch-jugoslawischen Beziehungen 1957*. Baden-Baden: Nomos Verlag, 1990.
- Dimić Lompar, Natalija. „Yugoslavia and the Two German States: Yugoslavia’s Stance towards the German Question during the Late 1940s and Early 1950s: From Bloc Allegiance to Non-Alignment”. *On the Fault Lines of European and World Politics: Yugoslavia between Alliances and Neutrality/Non-Alignment*, eds. Srđan Mičić and Jovan Čavoški, 429–447. Belgrade: INIS, 2022.
- Dimić, Natalija. „Connecting Trade and Politics: Negotiations on the Release of the German Prisoners of War in Yugoslavia and the First West German-Yugoslav Trade Agreement of 1949/1950”. *Istorija 20. veka* 2/2021, 333–352.
- Dimić, Ljubodrag. „Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955: prilog za istoriju hladnog rata”. *Tokovi istorije* 3–4/2004, 27–54.
- Edemskii, Andrey B. *Ot konflikta k normalizatsii. Sovetsko-yugoslavskie otnosheniya v 1953–1956. godah*. Moskva: Nauka, 2008.
- End, Heinrich. *Zweimal deutsche Außenpolitik. Internationale Dimensionen des innerdeutschen Konflikts 1949–1972*. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 1973.
- Geppert, Dominik. *Die Ära Adenauer*, 2. Auflage. Darmstadt: WBG, 2007.
- Glenn Gray, William. *Germany’s Cold War: The Global Campaign to Isolate East Germany 1949–1969*. Chapel Hill-London: The University of North Carolina Press, 2003.
- Grewe, Wilhelm G. „Hallstein’s Conception of German-German Policy and Relations”. *Walter Hallstein: the Forgotten European?*, eds. Wilfried Loth, William Wallace, Wolfgang Wessels, 39–59. London: Palgrave Macmillan, 1998.
- Harbutt, Fraser J. *Yalta 1945. Europe and America at the Crossroads*. Cambridge University Press, 2010.
- Hitchcock, William I. *France Restored: Cold War Diplomacy and the Quest for Leadership in Europe, 1944–1954*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1998.
- Hrbek, Rudolf. *Die SPD – Deutschland und Europa. Die Haltung der Sozialdemokratie zum Verhältnis von Deutschland-Politik und Westintegration (1945–1957)*. Bonn: Europa Union Verlag, 1972.

- Ivanović, Vladimir. *Jugoslavija i SR Nemačka 1967–1973: između ideologije i pragmatizma*. Beograd: ISI, 2009.
- Jovanović, Jadranka. *Jugoslavija u Organizaciji ujedinjenih nacija (1949–1953)*. Beograd: ISI, 1985.
- Kilian, Werner. *Die Hallstein-Doktrin: Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR 1955–1973: Aus den Akten der beiden deutschen Außenministerien*. Berlin: Duncker&Humblot, 2008.
- Kleßmann, Christoph. *Die doppelte Staatsgründung. Deutsche Geschichte 1945–1955*. Bonn: ВрВ, 1991.
- Kovačević, Katarina. „Yugoslav-Hungarian Relations 1953–1956“. *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955: Slučaj Jugoslavije*, ur. Ljubodrag Dimić, 140–158. Beograd: Filozofski fakultet, 2005.
- Lemke, Michael. „Jugoslawien und Rumänien im Konzept der völkerrechtlichen Anerkennung der DDR 1949 bis 1967–“. *Die DDR in Deutschland. Ein Rückblick auf 50 Jahre*, Hrsg. Heiner Timmermann, str. 67–90. Berlin: Duncker&Humblot, 2001.
- Lewkowicz, Nicolas. *The German Question and the International Order, 1943–48*. London: Palgrave Macmillan: 2010.
- Loth, Wilfried. „The Crucial Issues of the Early Cold War. The German question from Stalin to Khrushchev“, *Cold War History*, Vol. 10. No. 2, May 2010, 229– 245.
- Loth, Wilfried. *Stalin's Unwanted Child: The Soviet Union, the German Question and the Founding of the GDR*. London: Palgrave Macmillan, 1998.
- Mehnert, Klaus. „Ost-West-Handelskonferenz in Genf“. *Osteuropa* 03/1954, 229–232.
- Miletić, Aleksandar V. „Balancing Trust: Yugoslav Communists and German Social Democrats (SPD) 1950–1953“, *Istorija 20. veka*, 1/2024. (rad u štampi).
- Nećak, Dušan. *Hallsteinova doktrina i Jugoslavija. Tito između Savezne Republike Njemačke i Demokratske Republike Njemačke*. Zagreb: Srednja Europa, 2004.
- Scherstjanoi, Elke. „Die sowjetische Deutschlandpolitik nach Stalins Tod 1953“, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jg. 46 (1998), Heft 3, 497–549.
- Schöllgen, Gregor. *Geschichte der Weltpolitik von Hitler bis Gorbatschow 1941–1991*. München: Verlag C.H. Beck, 1996.
- Selinić, Slobodan. *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945–1955*. Beograd: INIS, 2020.
- Smyser, William R. *From Yalta to Berlin. The Cold War Struggle over Germany*. New York: St. Martin's Press, 1999.
- Sutu, Žorž-Anri. *Neizvestan savez: istorija evropske zajednice*. Beograd: Klio, 2001. (Cyrillic)

- Theurer, Marc Christian. *Bonn – Belgrad – Ost-Berlin: Die Beziehungen der beiden deutschen Staaten zu Jugoslawien im Vergleich 1957–1968*. Berlin: Logos Verlag, 2007.
- Timoshenkova, Ekaterina Petrovna. *Germanskii vopros vo vneshnei politike Sovetskogo Soyuz (1945–1955 gg.)*, Doklady Instituta Evropy № 217. Moskva: Institut Evropy RAN, 2008. (Russian Cyrillic)
- Vestad, Od Arne. *Globalni Hladni rat: Intervencije u Trećem svetu i oblikovanje našeg doba*. Beograd: Arhipelag, 2008.
- Vresk, Sonya. *Sovetskiy Soyuz i Jugoslaviya: problemy politicheskogo vzaimodeistviya v 1955–1971 gg.*, doktorska disertatsija. Sankt Petersburg, Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennyi universitet, 2011. (Russian Cyrillic)
- Wettig, Gerhard. *Sowjetische Deutschland-Politik 1953 bis 1958: Korrekturen an Stalins Erbe, Chruschtschows Aufstieg und der Weg zum Berlin-Ultimatum*. München: Oldenbourg Verlag, 2011.
- Životić, Aleksandar. „Soviet Factor in Yugoslav-Albanian Relations 1953–1961”. *The Balkans in the Cold War: Balkan Federations, Cominform, Yugoslav-Soviet Conflict*, ed. Vojislav G. Pavlović, 303–324. Belgrade: Institute for Balkan Studies SASA, 2011.

Summary

Natalija Dimić Lompar

YUGOSLAVIA AND THE GERMAN QUESTION DURING THE MID-1950S: THE SHAPING OF AN AUTONOMOUS POLICY

Abstract: This paper, based on Serbian and German sources, analyzes the evolution of Yugoslav policy towards the German question during the early 1950s. A closer look at the sources reveals that the gradual change of Yugoslav policy came about earlier than previously thought. Furthermore, the decision to recognize the German Democratic Republic is placed against a wider background of Yugoslav nascent foreign political orientation.

Keywords: Yugoslavia, German Question, East Germany, West Germany, Cold War

The Yugoslav stance towards the German question was closely aligned to the Soviet one during the first postwar years. However, following the Cominform Resolution of 1948, Yugoslav authorities started forming a more autonomous approach towards it. Despite only establishing diplomatic relations with the Federal Republic of Germany, Yugoslavia did not officially embrace West German stance towards the future of Germany. In the international fora, Yugoslav leadership advocated for German unification,

equality, rearmament and right to self-defense. In doing so, they thought that they were protecting the very principles which guaranteed Yugoslavia's independence and sovereignty. They still thought that a unified Germany had to be 'democratic', which was not guaranteed by the great powers anymore, but rather by the 'inner democratic forces'. The rapprochement with the East following the death of Stalin was a precondition for the initial contacts with the representatives of the German Democratic Republic during the 1954. On the other hand, the West German economic and political ascend stoked fears of German 'militarism', 'fascism' and territorial expansionism, which lay dormant for years. The Yugoslav leadership thought that the Soviet Union's willingness for compromise could play an important role in a global détente. Therefore, they were against the West German NATO membership, which they saw as provocative and counterproductive. Owing to its extensive contacts with the Third World, Yugoslavia was aware that other non-bloc countries had established more meaningful contacts with the GDR. All of the above led Belgrade to embrace a new stance towards the German question in the spring of 1955. It entailed the recognition of the existence of two German states, the reconciliation of which was the only road towards German unification. Ultimately, this change led to the recognition of the German Democratic Republic in 1957.